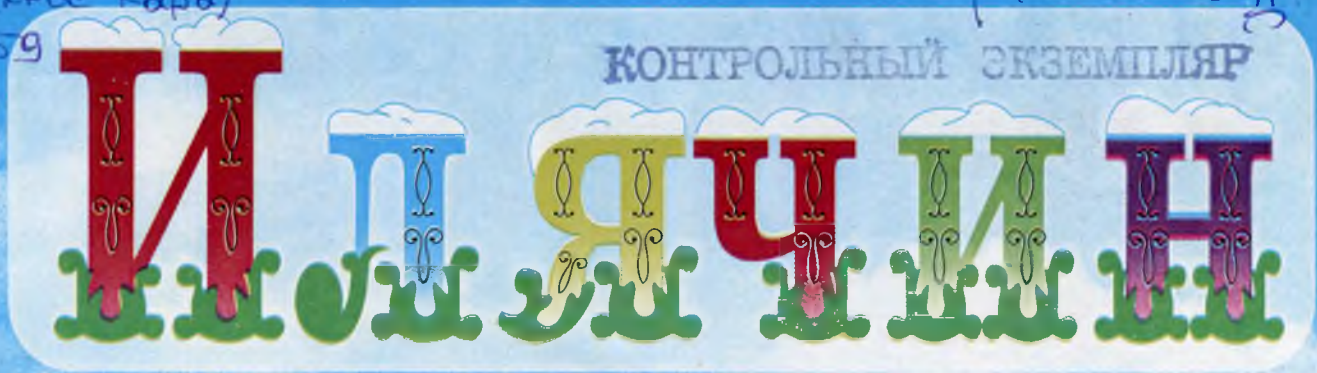

84(220с-Кара)

Кара. 5960-1

с.59

КОНТРОЛЬНЫЙ ЭКЗЕМПЛЯР

(СОКОЛ)

Къаплан

АТАБЫЗГЪА УШАРГЪА СЮЕБИЗ

Бизни атабыз Чотчаланы Ахмат училищени да, институтну да бошагъанды, аскер къуллукъну да этгенди. Кёб зат биледи. Хар неге да устады. Кеси къолу бла джыйышдырыб мешнала, станокла, трактор эталады, токну да биледи. Адамла анга: «Эки къолу алтынды», — дейдиле. Атабыз бизге кёб оюнчакъла алады, китабла алады. Алай а биз ол кеси къолу бла этген затланы бек сюебиз тюкен оюнчакъладан эсе.

Чотчаланы Ислам, 9 джыл,
Чотчаланы Аминат, 7 джыл,
Учкекен, №7-чи школ.

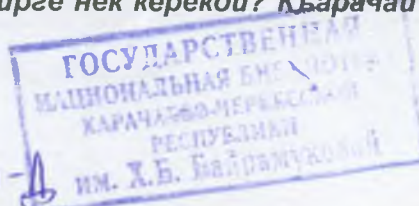

Бир джолда биз къонакъгъа баргъаныкъда, анда сыннган скрипканы кёрген эдик. Согъуб ойнаргъа кюрешдик, — болмады. Аны кёрюб, атабыз: «Аны мен ишлеб джарашдырма», — деген эди. «Ой, ол ишленирден озгъан затды, ары атаргъа керек эди!» — деди юй иеси.

Кертиси бла да, скрипка бек сыныб, чачылыб тура эди. Алай а эртден-бласында къарасакъ, кече джатмай, атам аны ишлеб, согъарча этиб тура. Скрипка кеси да бир ариу таууш эте эди. Сора ол скрипканы бизге бардиле да: «Энди сиз бу къыл къобузну согъаргъа юреналсагъыз, тамам иги иш боллукъду!» — дедиле. Биз къууандыкъ. Энди ол бизни эм бек суйген затыбызды. Атамы хар затха да алай уста болгъанына биз бек сейир-

синебиз. Биз атабызгъа ушаргъа сюебиз. «Устала хар заманда да бек керек боладыла!» — деученди атабыз. Керекли адамла болургъа уа бек кюреширге керекди да, кюреше башлагъанбыз: иги окъургъа кюрешебиз. Атабыз а бизге хар къуру да: «Аман бла игини айыра билирге, аманны этмей, игини эниклерге юренигиз!» — дегенлей турады.

1. Хапарда «керекли адамла» деб къаллай адамлагъа айтыла болур?
2. «Аманны, игини айыра билирге» деб Ахмат алай нек айтады?
3. «Игини эниклерге юренигиз» — деб а нек айта болур? «Эниклеген» неди?
4. Сизни аталарыгъыз а сизни неге юретедиле?
5. Согъаргъа, джырларгъа, тебсерге юренирге нек керекди? Къарачайча къайсы джырланы джырлай билесиз?

ОЙ, ЮШЮДЮМ, ЮШЮДЮМ!

Ой, юшюдюм, юшюдюм,
Таудан алма тюшюрдюм.
Алмачыкъны къабдыла,
Манга зыгыт¹ атдыла.

Ол зыгытха базама,
Бу зыгытха базама,
Терен уру къазама.
Уру ичинде – беш эчки,

Бешили да къайдалла?
Къазанчыкъда къайнайла.
Умар ашыкъ ойнайды
Умар кетди отуннга.

Къаргъа битди бутума.
Къаргъа тюлдю, къамишди,
Бачхаларым пиринчди,
Он бармагъым кюмюшдю,
Ал тишлерим химишди².

¹Зыгыт – джетек, презик ёсген (росток).

²Химиш – кир, саргъалгъан.

Тилбургъучну азбар этигиз.

БИЛЕ ЭСЕНГ – БУ КЪАЛЛАЙДЫ?

Акъ, кёк, къызыл, къара,
сары, джашил, кимит, ала,
боз, бурул, талгъыр, тору, къонгур,
къаратору,
кюл бетли, чубар,
акъсыл, акъсылдым, саргъыл,
саргъылдым, сарысыман, сап-сары,
тум къара, тум къызыл, кём-кёк,
кёксюл, кёксюлдюм, кёксыман,
къызгъылдым, ачы къызыл,
дагъыда башхала ... эс бёл да
тёгерегинге иги къара,
сора джаз да, ненча тюрлюню
табалгъанынги сана!..

КЪАРГЪА

(Белорусь халкъ джомакъ)

Къач кёзюуде бир джолда бир къаргъа ёхтемлениб, тенглерине былай айтханды:

— Сиз сыйгенигизча этигиз, мен а мында сау къышны сууукъдан къата тураллыкъ тюлме!

— Алай атыб, бурнун ёрге тутханды.

— Да сора не этер акъылынг барды да? — дегендиле нёгерлери.

— Тенгизни ары джанына учуб кетерикме: анда къыш болмайды, дейле.

— Ашхы джолгъа бар! Биз а къалай-алай болсы да юде къышларгъа кюреширикбиз, — дегендиле къаргъала.

Джолгъа хазырланыб, ол Къаргъа тенгизни ары джанына учуб кетгенди. Тенгизни ары джанында джашагъан къанатлыла Къаргъаны кёргендиле.

— Сен несе? — деб соргъандыла. — Биз бу джерледе ёмюрде да быллай къанатлыны кёргеменбиз. Сен булбул деучюлери болурмуса? Аны ауазчыгъы кюмюш къонгураучукъчады, деучен эдиле.

— Болур, — дегенди Къаргъа. — Хо, мен кечеортаны булбулума.

Кесини уа кёлюне алай келгенди: “Мен, не, булбулдан аманмы джырлайма? Алай уллу сый, махтау къуру анга болургъа нек керекди?

Тенгиз ары джаны къанатлыла къууаннгандыла” булбулгъа”.

— Бизге бир джырла, тынгылайыкъ! — деб тилегендиле Къаргъагъа.

Бурнун ёрге тутуб, Къаргъа бютеу къаргъа тамагын бошлаб къычырыб тебрегенди:

— Къарр-къарр-къар-р! Къраа-къра-къар-р! Мен кечеараны булбулума!

Къанатлыла, андан ары тынгылаб болалмай, тёзюмлери тауусулуб, къаргъагъа мыллык атхандыла, хайда джукъгъандыла, хайда тюртгендиле, болгъан тюгюн джыртыб къояргъа аздан къалгъандыла.

— Учуб кет! Сеннге тынгыларгъа сыймейбиз! — дегендиле.

Орталарындан кючден ычхыныб, Къаргъа ызына учуб кетгенди.

Сюзерге соруула:

1. Къаргъа нёгерлеринден айырылыб, узакъгъа кеси кетгенин тюз этгенмиди?

2. Нек кетгенди?

3. Къаргъа тенгиз ары джанында кесин тюз тутханмыды? Къанатлыла кертисинде нек ачыуланган болурла — къолайсыз джырлагъаны ючюнмю, алдагъаны ючюнмю, тышындан, киши джерден келгени ючюнмю, бары ючюн дамы?

4. Къаргъа къанатлыланы нек алдагъанды? Алдагъанын тюз этгенмиди?

ТЕБЕН ТЕБЕРДИЧИ СОХТАЛАНЫ НАЗМУЛАРЫ

Къарачайда хар адам: джаш да, къыз да, уллу-гитче, къарт- сабий да назму къуаргъа, джыр тизерге, джырларгъа, таурух, джомакъ айтыргъа, тебсерге, тойгъа-оюннга къошулургъа ёч болгъандала. Къарачайлыланы джырла, ийнарла этерге бек сюйгенлери тарихде да белгилиди. Алай а бусагъатда назму, джыр, ийнар тизгенле аз болгъандыла. Ол иги тюлдю. Назму тизиу хар сабийни, хар джаш адамны сюйген джубанчларыны бири болургъа тыйыншлыды, бурунча. Назму, джыр этиу сабийни оюм этерге, тегерегине ангылы къараргъа, ангыларгъа талпыргъа, аманны-игини кёре билирге, чыгъармачылыкъ (творчество) — этим依илик хыйсабын айнытыргъа болушхан магъаналы ишди. Аны эсге ала, бир къауум устазла, - къарачай тилни устазлары – сабийле бла дерследе, кружокда аллай ишлени бардырадыла.

Аллай чыгъармачылыкъ фахмусу уллу, юретиу ишлени чемери Азаматланы Халимат, Иссаны кызы, Тёбен Тебердини орта школунда ишлейди. Къарачай тил бла литературадан дерс береди. “Джылны устазы” атлы республикан конкурсда бек уллу устазлыкъ усталыкъ танытыб, баш ёчлю орунланы бирин – экинчи орунну –алалгъан, баш категориялы сыйлы устазларыбызны бириди. Халимат назмула, поэмала кеси да джазады, джазаргъа сохталарын да юретеди. Биз сизни аланы бир къаууму бла танышдырайыкъ. Назмула 2004-2005 окъуу джылда джазылгъандыла.

Семенланы Аминат, 8 кл.

СЫНТЫ ЭЛИМ

Сынтыдача кирсиз хауа
Джокъду бир элде.
Башха къайры барсам да,
Сынты турад эсимде.

Мен сюеме Сынты элни,
Багъалыды ол манга.
Мен кесими элими
Ауушдурмам башхагъа.

Ижаланы 3. 5 кл.

ДЖАЗ КЕЛЕДИ

Тебердиге келеди джаз,
Аны юсюнден назмула джаз.

Урлукъ себ, бош а уа турма,
Джаз ашарса сен турма.

Анзор барады окъууда алгъа,
Оюндан юйге да келеди алгъа

КЪАРТ АТАМ

Джуртубузгъа Герман фашистле чабхан къыйын кёзюуде бизни гитче элчигибизден, Сын-тыдан, 248 таулу джаш, къолларына сауут алыб, къоркъмай, джауну аллына чыкъгъанды-ла, Ата джуртубуз ючю, джерибиз, халкъыбыз ючюн джашауларын бергендиле. Аланы ичлеринде:

Мени къарт атам Магомет
Июнну джетисинде къаза –
уатха кетгенди.
Къазауатха кетиб бара,
Джангыз къызын анасына
аманат этгенди.

Аны къызы Назифат
Бюгюн да сакълайды атасын.
Атасыны кёзюнден кёрюб
джашайды
Къолунда къарт анасын.

Толу юч джылны къазауат
этгенди
Къарт атам Джуртун
сакъларгъа.
Миллетим ючюн джанын
бергенди,
Джауладан бизни джакъларгъа.

Мен атамы джигитге санайма,
Ол къазауат отунда кюйгенди.
Биз бюгюнлюкде рахат
джашаргъа
Деб, ол джашауун бергенди.

Джигитлик ёлмейди,
джашайды,
Джигит дуниядан кетсе да.
Бюгюн да айтылгъанлай
турады
Атамы аты иги бла.

Къазауатны аты айтылмасын
Биз джашагъан джерледе,
Къууанч, кюлкю, оюн айлансын
Саулай дунияны юсюнде.

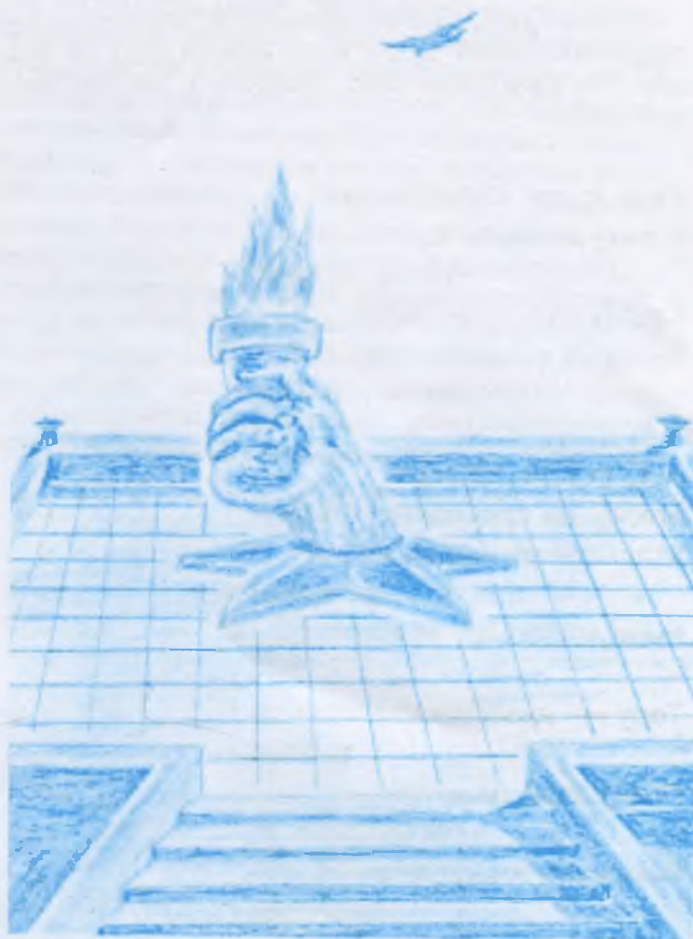
ДЖИГИТЛИК УНУТУЛМАЙДЫ

Чабхан эди Джуртума фашист
джыйын – джау,
Атханча гыбы тегерекге
чибин ау.

Бютеу совет миллетле
къобдула
ёрге,
Ётдюрмезбиз дей немча
фашистлени төрге.

Къарачай анала ийдиле
джашларын
къазауатха.

Тыймайын аяб аланы артха.
Джан-къан аямай этиб
ала къазауат,
Аз халкъымдан кёб джаш алды
Джигит
деген ат.

Эркишилери къалмай эллени,
Тышырыула, къартла къатдырыб беллени,
Къалгъан заманда алагъа бютеу иш
Урундула кече-кюн да, джаугъа къыса тиш.

Энди кёрмесин къазауат Къарачайым мени,
Болсунла аллай затла бизден кери...
Джигитлени атлары эсибизде турадыла,
Джаш төлюге юлгю боладыла.

АНАНЫ СЁЗЮ

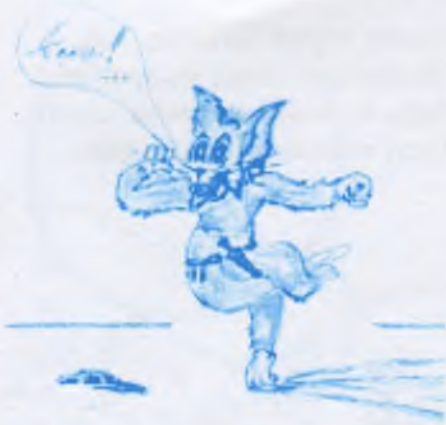
Аналагъа къурман болайыкъ, —
Алалла бизни ёсдюрген,
Кече джукъламай, кюндюз тынчаймай,
Бизни адам этиб кюрешген.

Ананы сёзюн эсде тутайыкъ, —
Ол бизге хаман болушуб туруп.
Ана джюрекни ангылай билсек,
Джашау джолубуз тюзюне болур.

БИЗНИ КИШИУ

Бизни Кишиу чычханладан
Юйню, арбазны сакълайды.
Хатачыны туталса,
Истемейге барады...

Текеланы Азрет, 5 кл.

Джантотайланы Алина, 6 кл.

АНА ТИЛИМ

Ана тилим – анамы тили,
Ана джюрекни татлы сёзлери.
Анам тили — мени тилим,
Унутмайыкъ биз ана тилни.
Ана тилим – татлы тилим,
Сюе билейик биз ана тилни.

ЭКИ ШОХ

Эртде-эртде эки шох джашчыкъ болгъандыла. Ала гитчеликлеринден тенглик тутуб, бир-бирине болушуб тургъандыла. Бирини аты – Аслан, бириники – Уруслан эди.

Бир кюн Аслан школда бир джашчыкъ бла гъыр-мыр болуб, туююшдюле. Аланы туююшгенлерин кёрюб, къатларына бармай, Уруслан кетиб къалды. Урусланны алай этгенине Аслан бек сейирсинди. Ол кеси тенгин алай къоюб кетерик тюл эди, сан этмей, туююше туругъуз деб.

Андан сора Аслан бла Урусланны шохлукълары тохтады, Аслан Урусланнга ыйнанганны, ышанганны къойду. Андан бери Аслан тенглени, шохланы сайлаб, сынаб къурайды.

ТЕРЕКЛЕ

Терекле кёб тюрлю боладыла...
Чегетде ёсген терекле: назла,
Чынар, чёртлеуюк, эмен, башхала –
Адамгъа берелле, саулукъ, хауа.

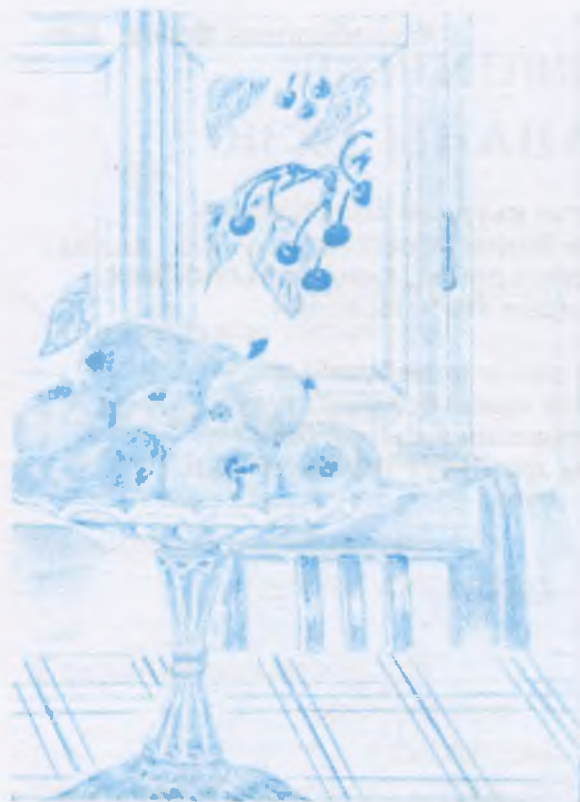
Кёгет терекге къараргъа керексе:
Сугъарыб, джууб, джаз сайын акълаб.
Терекле бизге кёгет берелле:
Алма, кертме, эрик, къоз, шаптал...

Гербекланы Осман, 6 кл.,

МИНГИ ТАУ

Минги Тау кёрюнед,
“Къанга бузлары- юсюнде”.
Анда терек ёсмесе да,
Таурухлугъу – кесинде.

Кёкге тиреб акъ башын,
Мийикден шош къарайды.
Акъ сакъалын джел тарай,
Кюн тиерин сакълайды.

Болатланы Аймёлек, 5 кл.

КЪАРТ АНА

Къарт ананы барыбыз да сюебиз.
Кереклинги ол сормай да биллиқди.
Ач болгъаннга, арт къабынын чыгъарыб:
“Балам, джаным, аша, солу”, - дерикди.

Бизден джугъун аямайды къарт ана,
Эркетиб, ариу айтыб, кёл этед.
Мыдах кёрсе, биргебизге къыйнала,
Акъыл беред, тюз джашаргъа юретед.

Къарт анала, кёб джашагъыз дуняда,
Аллах сизни айырмасын бизледен¹.
Бизде акъыл, адеб, билим болсунла,
Аннеланы² кёллерине джетерге.

¹ Бизле – биз, бизничала.

² Ання – къарт ана деген магъанада.

ЭЛИМЕ НАСЫБ ТИЛЕЙМЕ

Эбеккуланы Фатима, 8 кл., 2005.

Мен сюеме элими,
Аямам андан джанымы.
Туугъан, ёсген джерими
Кёб болсун сый, насыбы!

Мен болушурукъ бюгюнлюкде
Элими джашнарына:
Миллетге къуллукъ этер кибик,
Окъуугъа- билимге тырмашыргъа.

Элим бизден ачымасын ,
Талашайыкъ аны бетине .
Бир таш , окъ-тоб атылмасын
Туугъан элими джерине!

Апполаны Зурида,

АЛЛАХ БЕРГЕНД АДАМГЪА

Аллах бергенд адамгъа
Дунияны саугъагъа:
Джулдузлу кёк, джашил Джер,
Урунуб токъ джашаргъа, ..

Кюнню, Айны бергенди
Аламдан нюр алыргъа,
Акъыл, ангы, кюч берди,
Халал хакъны ашаргъа.

Тил, миллетлик белгиледи,
Болуб бизге ол ачыкъ.
Аллахны билген адам – асыл,
Олду толу адамлыкъ.

Болатланы Альмира, 5 кл.

КЮЧЮКЧЮК

Кючюк, кючюк, кючюкчюк,
Салпыкъулакъ, тюклячюк.
Бек сюеди ойнаргъа,
Сюед болса кючлючюк.

Мен сюеме Кючюкню,
Ойнайма аны бла.

Мени кёрсе, аллыма
Чабады ол томала.

Кючюк адамгъа нёгерди,
Ангылайды иесин.
Керти Парий болургъа
Хазырлайды кесчигин.

Бедраланы Зухра, 5 кл.,

МЕНИ ЭЛИМ

Бир джанында – ариу къая,
Бир джанында – сейир къала.
Ортасында – кюнлю тала,
Арасында – Сынты элим.

АЛГЫШ

Кийиклерибиз
Адам кийим кийгинчи,
Тебердини сууу
Ёрге айланыб баргъынчы,
Къарачай миллетибиз
Къазауат сынамасын!

Бедраланы Фарида, 6 кл.,

НЫЗЫЧЫКЪ бла ЧЫПЧЫКЪЛА

Чегетчикде бир талачыкъда
Ёседи нызычыкъ.
Къыш да, джай да джашил кёлек
Киеди нызычыкъ.

Нызычыкъ ёседи
Табыйгъатха къууанчха.
Аны тегерегинде мийикде
Той этиучендиле чыпчыкъла.

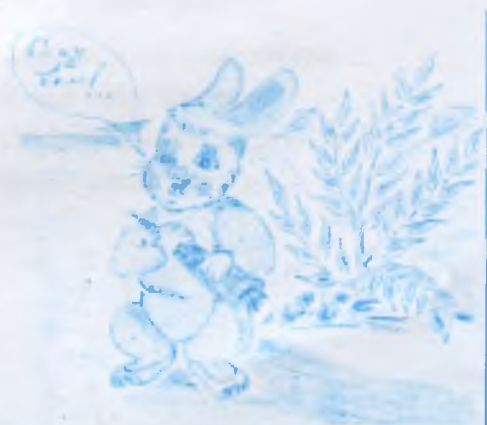
МУРАТЧЫКЪ

Сейирликге къара, Мурат:
Къалай гитчечиклебиз биз!
Ёрге къобдукъ, созулдукъ,
Мурат, къара, узун болдукъ!..

КЪОЯНЧЫКЪ

Келди меннге къоянчыкъ,
Тиледи бир быхычыкъ.
Бермей къойсам быхыны,
«Ай, хатерсиз!» - дер хыны.

Андан эсе, берейим,
Хатер эте билейим..
Къоян кетди ызына,
Бек къууаныб быхыгъа.
Чабыб барыб юйуне,
Зауукъ этди кемире...

КИШТИКЧИК

Менде барды кштикчик:
Ол бир ариу, кирсизчик,
Кёзчюклери тум-къарачыкъ, -
Иесине ушагъанчыкъ.

ДЖАЗ КЕЛДИ

Тебердиге джаз келгенди
Джылыу алыб биргесине.
Джоппу-джоппу чагъадыла
Гокка боккалы терекле.

Къарылгъачла, къушла, чыпчыкъла
Бары къайтыб келгендиле.
Къууанч эте, уча, джырлай,
Джазгъы ишлерин этедиле...

Боташланы Тимур, 5 кл.

АЛТЫН АЧХА

(халкъ джомакъ)

Бир къызчыкъ джолда алтын ачха табханды. Къууаныб, къызчыкъ аны алыб, хурджу-нуна салганды. Бара барыб, ол бир къартхатюбегенды. Ол къарт киши къызчыкъгъа:

— Къызчыкъ, бир алтын ачхам бар эди да, джолда тюшюрюб кетгенме. Аны излей къайтыб келеме, кёмегенмисе джолда? — деб сорганды.

Къызчыкъны ачхагъа кёзю къараб, иесине бералмай:

— Огъай, кёмегенме! — деб, ойнаргъа кетгенди.

Ингирде юйге келсе, анасы джылай тура.

— Анам, нек джылайса? — деди къызчыкъ.

— Бир төрт алтын ачхам бар эди да, къайда эсе да тюшюрюб, тас этиб къойгъанма. Энди ашаргъа джугъубуз джокъду, ач бол-лукъбуз, ол къолумда болгъан ахыр ачхачыгъым эди, — дегенди анасы.

— Къоркъма, анам, ач боллукъ тюбюз, ма мен джолда ачха табханма, ма, ал, бир къарт да соргъан эди, алтын сомуму тас этгенме деб, бермегенем ансы, — деб, къызчыкъ хапарын айтханды. Анамы къууандырама деб, хурджунундан чыгъарыб, ачханы да анга узатханды.

Анасыны кёзлерине джыламуку уруб, ачханы ары тюртюб:

— Сора ачханы иесине нек бермегененг?— дегенди.

— Мен ачханы табханымы ол кёрмеген эди да! Мен аны урламагъанма, табыб алгъанма! Ачха меникиди! — дегенди къызчыкъ.

Анасы андан да бек джылаб:

— Кёрсе, кёрмесе да, не башхасы бар эди, ол аны ачхасы болуб тюшгенди сора? Дагъы-да урламагъанма дейсе! Сеннге ачха сынаугъа аллынга чыкъгъан эди. Сен аны иесине къайтармагъанынг ючюн тас болгъанды бизни ачхабыз, мени юч ачхам да. Сендеги харам ачхады бизге. Дженгил барыб, къартха ачхасын бериб кел! — дегенди анасы, — харам хакъ адамгъа джарашмайды.

Ижаланы М., 6 кл.

ДЖАЗ

Къаялада къар эриди,
Келди джылы джаз бизге,
Джер джап-джашил тюкленди,
Ушаб оюлу кийизге.

Къайтыб келген къанатлыла
Джаз келгенни сыйына
Джарыкъ джырла джырлайдыла,
Ёседиле гоккала.
Адамла да башлайдыла
Бачха, сабан ишлерин,
Гардош - ёзге саладыла,
Бош ашырмай кюнлерин.

Анала да салалла
Быхы, нартюх, агурча.
Сууда кёргенме ариу къазны,
Мен да сюеме джылы джазны.

АНА ТИЛ

Къарачай тил, ана тил,
Сенсе бизни тилибиз!
Ана тилим, баба тилим,
Сенсе байлыкъ, сыйыбыз!

КИРПИЧИК

Аджиланы А.Альбертни кызы

Кирпи, Кирпи, Кирпичик,
Гитче джуммакъ кирпичик.
Кеси бурху болса да,
Урунургъа тиричик.

Джитийнесырт кирпичик
Терек тюбде бугъады.
Эте кышны оноуун,
Алма, кертме джыяды.

Акъыллыды кирпичик,
Амал таба биледи:
Джаратханын сыртына
Илиндириб элтеди...

КЪАРГЪА КЪАРА НЕК БОЛГЪАНДЫ?

(Къарачай халкъ джомакъ)

Эртде-эртде бек эртделеде Къаргъа да, Гылын къуш да чыммакъ акъ къанатлыла болгъандыла. Экиси да тенгле, шохла болуб, татлы джа-шагъандыла. Бир джолда экиси да ойнай, уча айлангандыла да, Къар-гъа айтханды:

— Гылын шохум, биз былай акъла болуб айланыргъа нек керекбиз, къалгъанладан башха тюрлю болуб? Джау да, аманлыкъчы да эм алгъа бизни кёреди, бизни марайды, джукъ кёрюрге суюген да бизге къарайды. Андан эсе, кел, бири бирибизни бояйыкъ да, омакъ да болайыкъ, башха-лагъа да ушайыкъ. Адам, джаныуар — ёзге да бизни къалгъанладан айырыб тынч эслеялмазча, букъсакъ, кёзге тюшмезча болайыкъ!

— Тюппе-тюз тураса, шохум! Болялайыкъ! — дегенди Гылын къуш да.

— Къайсыбыз къайсыбызны алгъа бояйыкъ? — дегенди Къаргъа.

— Бояу хапарны сен алгъа сагъына тураса да, сен мени алгъа бир боя, — дегенди Гылын къуш.

— Тюз айтаса, алай этейим, — деб, Къаргъа къурум алыб келгенди, аны суугъа къатышдыргъанды. Кесини къанатындан да бир уллу тюкню

алыб, Гылын кѳушну бояб башлагъанды. Сир къатыб, аны боягъанына кѳууаныб къараб тургъанды Гылын кѳуш да. Къаргъа тамам кѳл салыб кюреше кетгенди да шохун ариу боягъанды. Сора Гылын кѳушха:

— Къарачы, шохум, кесинге! Къалай ариу болгъансы! Джаратамыса? — дегенди.

Кеси кесине къараб, Гылын кѳуш джангы тюрсюнюн бек джаратды, кѳууанч тыбырлы болду.

—Хы, энди сен мени боя да кѳр, менича ариу эталлыкъ эсенг, — деди Къаргъа. Кюреше кетиб, Гылын кѳуш Къаргъаны кесинден эсе да омакъ этиб бояб кѳойду. Къаргъа кѳууанды. Гылын кѳуш а, Къаргъаны кесинден эсе омакъ болгъанын кѳргенинде, зарланды. Сора къалгъан кѳурумну бютеу барын да сермеб алыб, Къаргъаны юсюне кѳуйду да эрлай учуб кетди.

— Ай аман джандыракѳз, не зат этиб кѳойдунг сен манга?! Энди мен былай къап-къара болуб къалай айланайым?! Къалгъанладан башха тюрлю болдум, энди мени хар ким да быягъынлай алгъа кѳрлюкдю, кѳрюрге излемеген да мени эслерикди! — деб кѳыйналды Къаргъа. — Тохта сени, уллутырнакъ. Бу этгенинги санга джетдирirme! — деб ачыуланнганды Къаргъа, аны ызындан къараб, джылай-джылай. Ол къара кѳурум а Къаргъаны тѳгюне терен сингиб, ѳмюрге да кетмезча къара этиб кѳойгъанды

1. Къаргъа боялыргъа нек таукел болгъанды?
2. Гылын кѳуш Къаргъагъа нек зарланнганды? Зарланыргъа керекми эди? Керек тюлмю эди? Нек?
3. Ол эки къанатлы андан сора джангыдан шох болаллыкъмыдыла экен?
4. Зарлыкъны къаллай хали ышаннга санайсыз? Кесигизде ол ышан бармыды, аны хайыры, хатасы неди?

ОЮМСУЗ ДЖЮДЖЮ

(Хапар)

Юйдегисин да ызындан тизиб, къуртчукъла, къамыжакъчыкъла излей, гурт тауукъ бачхагъа джайылды. Сары-къызгылдым къанатчыкълары болгъан, Джюдджю атлы акъ джуджекчик, бир къолан ариу гёбелеккени эследи. Аны ызындан угулуб, анасыны кёз туурасындан ташайды.

— *Ко, ко, ко, ко! Джюдджючюгом!*
Бусагъатлай къайт бери.
Ко, ко ! Сермеб кетмесин

Марагъан къушланы бири! — деб къайгъылы къангкъылдады тауукъ.

Джюдджю уа, анасыны къычыргъанын эшите тургъанлыгъына, анга эс бёлмеди, сан этмеди, тохтамады, къайытмады. «Ол ариу гёбелеккени тутмай амалым джокъду!! — деб, секире-секире, аны ызындан чабыб барады.

Гёбелекке уа, кесин тутдурмай, бир гоккагъа къонады, бир мийик учады.

Алай бла, Джюдджюню къозугъанча этиб, юйюне кетиб барады. Юйю-уясы уа узакъдамыды, джууукъдамыды, терекдемиди, гоккадамыды, огъесе таш тюбюндемиди? Джюдджю аны къайдан билсин?..

Джитикёз Къара къуш а мийик къаяны тигинден алагъа къараб турады.

— *Этме, этме анангы айтханын,*
Къайтма, къайтма ызынга, акъыллым! — деб къууанады.

Балачыгъын излей, джарлы тауукъ ары бла бери чабады, хахайлайды, чакъырады, ко-косун басады:

— *Ко, ко, ко!.. Джюдджю-ю!.. Къайда –са-а-а?!
Бери къа-а-айт!..*

Тауукъну къычырыгъы узакъда къалгъанды...

Энди Джюдджюге болушургъа Тауукъ джеталмазлыгъын кёргенинде, Къара къуш, садакъ окъча атылыб, оюмсуз джюрюген Джюдджюню сермеб алыб, таула таба учуб кетди.

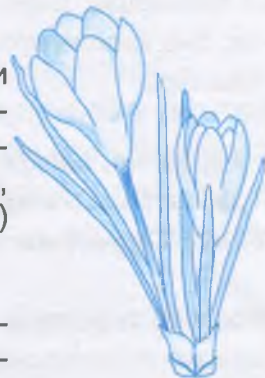
1. Автор Джюдджюге «оюмсуз» деб нек айтады?
2. Джюдджюню халиси къаллай эди?
3. Джюдджюге ушагъан халиси болгъан кимни танийса?
4. Кесинг Джюдджюча этгенинг боламыды?

ГОККА ХАНСЛА

Гокка хансла бютеу джерни, табигъатны джасайдыла, адамланы джашауларын да байындырадыла, джасандырадыла, аш— ашарыкъ боладыла. Аны себебли, гокка хансланы атлары неда кеслери къалай къуралгъанларыны юсюнден халкълада тюрлю-тюрлю кёб таурухла джюрюйдюле. Ол таурухла адамланы гокка хансланы къалай бек суйгенлерине, къалай бек багъалатханларына шагъатдыла. Ма аллай талай таурух:

ДЖАНКЪОЗ (подснежник) 1. Айтханларына кёре, биринчи адамла Адам бла Хауа джандетден къысталыб кетиб тебрегенлеринде, къар джауа тургъанды. Хауа сууукъдан гызылдагъанды. Анга кёл этер ючюн, джылы джаз келлигини белгиси бола, талай къар чапыракъчыкъ джанкъозну гюлчюклери (цветки) болуб къалгъандыла.

2. Дагъыда халкъланы биринде джюрюген бир хапар да быллайды: Бузлаб тургъан джерде чалбаш Къыш айлана тургъанды. Кёб турмай заманы бошаллыгъын билгенди да кесине болушургъа болушлукъчуларын-Шымал Джел бла

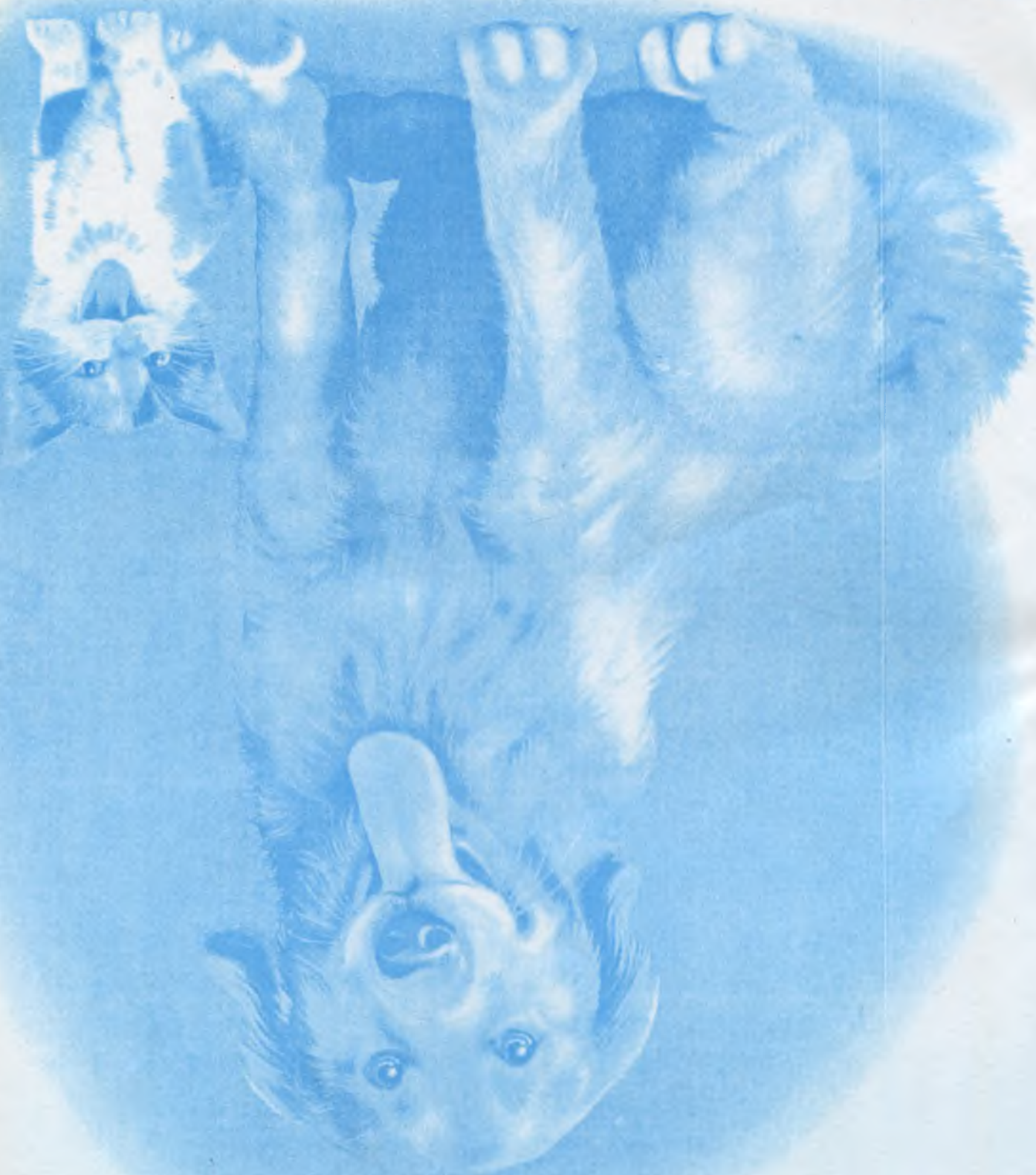
Сууукъну чакъыргъанды. Сора Джелге къара булутла бла кюнню джабаргъа, Сууукъгъа да къар тюбюнде хансла бла гоккалагъа: «Джаз келлик тюлдю, къар тюбюнден башыгъызны къаратмагъыз!» — деб билдирге буюргъанды. Сууукъ ол хапарны билдиргенинде, гокка хансла мыдахланнгандыла, къалтырагъандыла. Сынгар джангыз гитче джанкъозчукъ къоркъмагъанды. Башчыгъын таукел кёлтюрюб, кесчигин къатдырыб, силкиниб, бузну сындырыб, тышына къарагъанды. Джерни юсюн Сууукъ басыб, Шымал Джел боранлаб айлана. Джанкъозчукъ, кюн амандан къоркъмай, Кюн чыгъарын сакълагъанды. Къара булутладан чыгыб, джибек таякълары джерни джарыта, Кюн къарагъанды. Джанкъозчукъ къууанч тыбырлы болгъанды! Кюмюш къонгураучукъларын къагъыб, Джаз келгенин билдиргенди. Ма алай бла, Кюн бла гитче джигит джанкъозчукъ огъурсуз Къышны хорлагъандыла.

Джанкъоз къар тюбюнде ёсюб башлайды. Къалын чегетни кёлекке шымпылдыгъында ёседи да, терекле чапыракълагъа бёленнгинчи, ёсерин ёсюб къояргъа ашыгъады. Къар тюбюнде ёсе келеди да, джылыу келгенлей, эрлай ёсерин ёсюб, чагъыб къалады — февралда, мартда. Сау айны чагъыб турады. Андан сора джемишлерин (плоды) ёсдюреди. Майны аякъ сюреминде уа, терекледе чапыракъла ёсюб, кёлекке болгъан кёзюуде, — джерден тышында кесеги къуураб, джанкъоз джукълаб къалады. Экинчи джыл джаз аллында уяныр ючюн.

Джанкъозну бизде 10 тюрлюсю ёседи, кеси да Къызыл китабха кийирилгенди.

Ит 6aa Кишитик

20p

Редколлегия:

Салпагарова К. А. (гл. ред., учред.), Джукиаева Б. Ю.

Батчаев А.-М. Х., Актиева С. М., Узденов Р. С.-М.

Составитель-редактор К. А. Салпагарова.

Художник-оформитель — Салпагаров Р., Узденов Р. С.-М.

Журнал зарегистрирован региональным
управлением Госкомнечати КЧР 18.04.96.

Свидетельство № Ж0055.

Журнал "ИЛЯЧИН" ("Сякоп")

На карачаебском и русском языках.

Редактор Ш. А. Заузанова.

Формат 84x108¹/₁₆. Бумага офсетная.

Печать офсетная. Печ. л. 1,0.

Тираж 4000 экз. Заказ № 4591.

Изготовлено с готовых оригинал-макетов.
ООО "Полиграфист-2". Св-во № 1040900954093.